

НОВА ЕКОНОМІКА ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: МІЖСИСТЕМНЕ ОБГРУНТУВАННЯ

Віталіна КУРИЛЯК

Copyright © 2002

Суспільна проблема. В Україні багато років ведеться дискусія щодо реформування економічного і суспільного порядку, яка могла б вивести країну з кризи. Є окремі спроби побудувати сучасне суспільство європейського взірця. Проте всі моделі, що пропонуються і впроваджуються, не забезпечують радикальних змін, які б вивели країну з кризи, визначили єдиний вірний напрямок поступу і дали змогу набрати максимальних обертів прогресу. Можна стверджувати, що першопричиною суспільно-економічного занепаду є криза ідей розвитку в ситуації здобуття державної незалежності України.

Мета – поглибити розуміння суті нової економіки як такої, яка формує оновлену цивілізацію та окреслити перспективи України в новітньому глобальному просторі.

Авторська ідея: головний шанс України у розв’язанні проблеми досягнення якості життя розвинених країн – це побудова нової економіки і дієве входження у глобальне інформаційне суспільство.

Сутнісний зміст: доведено, що нова економіка – це виробництво і використання нових знань, перетворення їх у самостійний механізм

виробництва, який відіграє головну роль у системі відповідних і сутнісних чинників, і водночас це розвиток за “старими” законами, що діють інакше за нових умов, і економічне становлення за новими законами, що зумовлюють прискорення численних розвиткових процесів; у сфері нової економіки відбувається поступова ліквідація національних і географічних кордонів, формується глобальне громадянське суспільство з електронним урядом, що спричинює тенденцію до лібералізації національних економік; у такий спосіб національна економіка поступово трансформується у наднаціональну з досконалою конкуренцією, транснаціональними компаніями; а також наднаціональними органами управління; аргументовано стверджується, що початковим етапом формування нової економіки є електронна комерція.

Ключові слова: *взаємодія суб’єктів ринку у реальному часі, виробництво нових знань, географічні кордони економічного простору, глобальна конкуренція, економічні закони, електронна комерція, електронний бізнес, електронна торгівля, електронний уряд, знання, глобальне громадянське суспільство, інформаційне*

суспільство, лібералізація економіки, постіндустріальне суспільство, наднаціональна економіка, національні кордони економічного простору, нова економіка, світовий економічний порядок, світовий економічний механізм, світовий правовий механізм, чинники виробництва, цивілізація.

Сьогодні ми є свідками й учасниками глобальної конкуренції цивілізацій. Найгостріше розгортається вона останнім часом між християнською і мусульманською системами цінностей. В Україні розпочали боротьбу за міжнародний вплив на неї між трансатлантичною (ядром якої є Сполучені Штати Америки) та азійсько-борейською (ядром якої вважається Росія) цивілізаціями. У такого типу концептах наголос робиться на різниці у культурній спадщині і релігійній приналежності, що видається певною науковою сліпотою. Адаже частіше висновки робляться з наявності великих і малих конфліктів, котрі є наслідком нерівномірності економічного розвитку. Проблеми вирішення останнього здійснюються по-різному. Одні країни обирають шлях політичних та економічних реформ, в інших – керівництво намагається утримати владу консервацією людського виміру і пошуком “винних” за відставання у середовищі багатих держав чи глобальних структур (МВФ, ВТО). У зв’язку з цим варто згадати висловлювання англійського філософа Френсіса Бекона: “У молодих державах процвітає мистецтво війни; у зрілих – науки; потім деякий час процвітає те й інше; у старезних – ремесла і торгівля” [3, с. 486].

Передові країни відшукали головний напрямок проведення реформ, які відповідають природі глобальної цивілізації. Він пов’язаний із визнанням вирішальної ролі у сучасному економічному розвитку науки та використанням її потенціалу. Ці держави розпочали побудову інформаційного суспільства і нової економіки (так званої, New Economy). Нова парадигма розвитку обґрунтовується так: держава є настільки багатою, наскільки вона розвиває науку і вміє користуватися нею. Треба визнати, що комп’ютер, Інтернет і біотехнології стали двигунами цієї економіки, а знання – її пальним. У розвинутих країнах вже не ставиться під сумнів, що нова економіка дала поштовх принципним змінам у світі.

Покоління людей, які нині визначають суспільний розвиток в Україні, виховані на розумінні вирішального значення технічного прогресу й удосконалення матеріального виробництва. На жаль, воно не демонструє здатності до швидкої перебудови свого мислення на глобальні горизонти. Ще тяжче усвідомлюється наявність цілковитої залежності від світу. Або розвиваєш демократію, або котиться до низу; або створюєш інформаційну мережу та існуєш у ній і завдяки їй, або поступово стаєш Антарктидою, куди іноді приїжджають лише сміливці, щоб продемонструвати своє безстрашся і виявити здатність до виживання.

Органічне входження України у процес глобалізації світової економіки неможливе без сприйняття і прийняття відповідно до своїх особливостей стратегії держав, які упевнено формують глобальне інформаційне суспільство і нову економіку як

головну складову цього суспільства. Нинішня тривала криза, за влучним висловлюванням Б. Будзана, “є відображенням сучасного стану українського суспільства як антипода суспільства знань (“безголове суспільство”)” [4, с. 27]. Україні нині нагально потрібні вітчизняні наукові розробки з проблем інформаційного суспільства і нової економіки для того, щоб сформуванню відповідну громадську думку і зробити внесок до концепції української “шляхології” для започаткування якісно нових реформ, здатних забезпечити реальне “наздоганяння” розвинутих країн.

1. ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА НОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Не встигли економісти більш-менш звикнути (хоча й не розкрили достатньою мірою зміст) до терміну “постіндустріальне суспільство”, як у наукову термінологію увійшло практично альтернативне поняття – “**нова економіка**”. Власне кажучи, “постіндустріальне суспільство” як наукове поняття використовувалося для позначення сучасної стадії економічного розвитку західних країн більше завдяки роботам американського соціолога Даніела Белла [19], ніж тому, що воно фіксувало сутність нових економічних явищ. Над цим терміном завжди висіло, мов “дамоклів меч”, питання: якщо він проголошує кінець індустрії, то що є її наступником? І якщо щось у сучасному суспільстві здатне замінити індустрію, то як воно називається? Нарешті, якщо відомий заміник індустрії, то чому нове суспільство не назвати іменем цього заміника?

Поняття “нова економіка” введене в економічну науку порівняно недавно і його ідеологам поки не вдалося знайти тлумачення, прийнятне для всіх. Проте у західних країнах проблематику нової економіки сприйняли не тільки як чергову наукову концепцію, а й як новітній напрямок вироблення макро- і мікроекономічної політики. Продуктивно вивчається феномен нової економіки в Росії, особливо з позицій готовності країни до її побудови. В Україні з цього приводу панує повне мовчання: – ні представники наукової сфери, ні політики ще не задумалися над тим, що народилася справжня (не з російської народної казки) “курочка ряба”, котра несе золоті яйця скрізь, де для цього створюються відповідні умови.

Нова економіка поки що дає про себе знати лише в окремих сферах. У минулому році, наприклад, усіх здивувало, що Yahoo! – пошукова інтернет-машина з приблизно 1000 співробітників оцінювалася на біржі вище таких підприємств, як Boeing або DaimlerChrysler, які мають кількість працюючих відповідно в 200 і 500 разів більшу. Проте висновок із цього може бути зроблений тільки один: Dot.coms нової економіки пропонує масовому споживачу швидший шлях до багатства, ніж розрекламовані концепції світових лідерів промисловості. Отож маємо справжній крах уявлень про пріоритети гри на біржі.

У наш час стає зрозумілим, що світ дійсно вступає в нову еру, де прогрес визначається глобалізацією. Якщо у перші роки після Другої світової війни глобальний характер проглядався лише у сфері військової техніки

(наприклад, наслідки застосування ядерної і водневої зброї), то в останнє десятиліття національна приналежність економіки втрачає колишню самостійність, а відтак і незалежність від світових процесів. Мультинаціональні компанії здатні впливати на політичні і соціальні процеси більше, ніж президенти й уряди.

Термін “нова економіка” за значенням пов’язаний значною мірою із поширенням Інтернету та інформаційно-комп’ютерних технологій. Його поява датується серединою 90-х років, коли на ринок вийшли перші інтернет-компанії (Yahoo!, AOL, Amazon.com). З’ява нової економіки символізувала небувале зростання біржових індикаторів – акції інтернет-компаній при первинному розміщенні поціновувалися за день на сотню і навіть тисячу відсотків. Крім того, даний феномен сприяв тому, що для багатьох нова економіка почала асоціюватися з бізнесом в Інтернеті.

Розглядаючи нову економіку, можна виділити принаймні три концептуальні підходи. Один з них обстоюється польським економістом Гіббонсом, який виділяє зміни у сфері творення науки. Вони стосуються “основних процесів, властивих розвинутому індустріальному країнам. Творення науки – щораз менш прихована діяльність. Це не є наука в університетському значенні, ані техніка, як розуміють її у промисловості, якщо застосувати звичну класифікацію задля наочності. Процес творення науки поширюється далеко за межі академічного середовища, охоплюючи як теорії та моделі, так і методи й техніку, що потрапили до всіх інституцій, котрі прагнуть отримати суспільне визнання завдяки одержанню

визнаних новацій. Наука виходить з-під контролю інститутів спеціального типу, звідки вона повинна була впливати на інші сектори. Творення науки – процес, який щоразу все більше розпорошений у суспільстві” [24].

Другий підхід розроблений Організацією Європейського Співробітництва і Розвитку (OECD). Суть його полягає у новій інтерпретації теорії процесів створення і дифузії інновацій; він формулюється так: “Поняття інновації зазнало останнім часом драматичних змін. Воно інтерпретується не як філософія одного творчого акту, а як складний суспільний механізм, зумовлений виникненням нових процесів виробництва і продукуванням нових виробів. Водночас попередня точка відліку – лінійна модель науки і технології – була замінена “інтерактивною моделлю інновації” [33].

Третій варіант концепції нової економіки зводить її до новітньої теорії економічного розвитку, яка визнає науку найважливішим ендогенним чинником виробництва, що робить найбільш вагомий внесок у функціонування “двигуна капіталізму” [30].

Якщо інтерпретувати викладені концепції, то варто зазначити, що перший підхід являє собою інкорпорацію проблематики нової економіки в головний напрямок суспільно-економічних наук і наук про управління. Другий можна оцінити як прагматичний погляд на модернізацію технологічної, економічної, наукової, освітньої і регіональної політики. Щодо третього концептуального підходу, то він має переважно емпіричний характер, оскільки констатується факт виникнення економіки як нового явища, що має місце у різних сферах

суспільного життя і з різною інтенсивністю наявний у кожному регіоні чи країні.

На жаль, наведені концептуальні положення не можуть повною мірою задовольнити сучасну практику, головним чином через однобічність підходів. Аналіз публікацій та існуючої господарської практики дає змогу перш за все констатувати, що *істотною рисою нової економіки є добування і використання нових знань*. Тому позитивно можуть бути сприйняті ті визначення нової економіки, що обґрунтовують її як “економіку знань”, “знаннево-інтенсивну економіку”, “засновану на знаннях економіку”, “невагому економіку” [2]. Одночасно варто усвідомлювати, що ці терміни дещо звужують суть нової економіки, тому що залишають поза сферою економічних процесів виробництво нових знань. А подібна теоретична нечіткість має своїм наслідком недооцінку того, що організоване професійне добування знань переміщається зі сфери послуг у сферу безпосереднього виробництва.

Принаймні, мовиться про ті знання, що на поточному етапі або в найближчій перспективі, можуть привести до зростання економічної ефективності [33]. Інакше все дуже просто, хоча і незрозуміло. Прикладом такої теоретичної нечіткості може бути наступне визначення: “Насправді нова економіка – це не лише бізнес в Інтернеті. Це увесь старий бізнес, але за нових умов, що задають інформаційні та інші високі технології” [9]. У подібних тлумаченнях незрозумілим є тільки одне – головне: чому не говорилося і не могло говоритись про нову економіку колись? Адже революційні технічні зміни відбуваються

не вперше. Дослідники здатні мисленево повернутися на двісті років назад і згадати, як відбулася заміна обмеженої і дорогої м’язевої енергії людини і тварин на енергію корисних копалин, спочатку вугілля, потім – нафти і газу. За деякими оцінками використання вугілля у паровій машині для перетворення енергії теплового характеру в механічну є вирішальним поштовхом промислової революції [26].

Якщо порівнювати роль комп’ютера в сучасній економіці з іншими найбільшими винаходами і досягненням кінця XIX – початку XX століття – електрикою, двигуном внутрішнього згорання, хімією полімерів та індустрією розваг, то вона анітрішки не вище. Кожен з них мав також революційний вплив на виробництво, організацію побуту і дозвілля людей. Саме ці винаходи уможливили появу портативних машин та інструментів, пральних машин, холодильників, кондиціонерів, автомобілів, літаків, полімерів, пластмас, численних лікарських засобів, телефону, радіо, кіно, телебачення, звукозапису, масових газет і журналів. Як стверджує Роберт Гордон, комп’ютери мають обмежений вплив на економіку у фундаментальному змісті, тому що нездатні збільшувати багатofакторну продуктивність. Це не дозволяє розглядати їхнє поширення як нову індустріальну революцію [25].

Сказане не повинне применшувати епохальної ролі комп’ютерів в економіці. По-перше, їхня поява і розвиток привів до формування нових галузей економіки: економіки виробництва комп’ютерів, Інтернет-економіки, електронної комерції, електронного банкінгу. Ці галузі істотно впливають на традиційні складові економіки і

значною мірою змінюють їхній образ. По-друге, комп'ютери стали технічною основою становлення нової економіки саме як економіки знань.

Формування нової економіки – результат розвитку новітніх знань. Їхнє зростання особливо прискорилося в останні десятиліття. Оцінки показують, що в даний час подвоєння знань відбувається кожне десятиліття. Знання завжди були важливою умовою розвитку виробництва. Однак до початку ХХІ століття людство нагромадило їх у такій кількості, що вони перейшли в новий якісний стан – стали *самостійним чинником виробництва*, таким як земля, капітал і робоча сила. Це робить нову економіку якісно іншою порівняно з усім попереднім розвитком людства, тому що колись, незалежно від типу суспільно-економічної формації, економіка функціонувала на основі однієї і тієї ж групи чинників¹.

У новій економіці знання стали не тільки самостійним чинником виробництва, й організувалися як *головний фактор у всій системі чинників*. Це пов'язано з тим, що саме знання (у вигляді інформації як добре систематизованих даних) зростаючими темпами змінює образ сучасного світу. В економічній науці вважалося, що в аграрному суспільстві земля була відносно дефіцитним, а робоча сила – достатнім чинниками. Потім земля втрачає своє значення, і в промисло-

вому суспільстві економічне багатство переміщується від великих землевласників до королів фабричних труб. У новій економіці багатство визначається володінням гуманним капіталом, хоча капітал, вкладений у матеріальні ресурси, не зникає. Як промислові суспільства не могли цілком відмовитися від фактора землі, так і в новій економіці потрібні матеріальні ресурси (так званій речовинний капітал), хоча їхнє відносне значення зменшується. Це виявляється в тому, що вартість тієї чи іншої компанії менше визначається “відчутними” цінностями – будинками, машинами, технікою і т.п. Все більшою мірою її ціну формують “нематеріальні” ресурси – ідеї, кваліфікація персоналу, стратегічне сполученням ключових процесів з обробки інформації. Особливо характерним це є для великих компаній, які працюють на інформаційному ринку й постійно б'ють рекорди з капіталізації. Так, вартість компанії Yahoo! виросла за останні два роки з \$400 млн. до \$ 5 млрд. Це – сутнісно ринкова оцінка виняткового обсягу знань, накопичених компанією: його неможна побачити буквально чи “пощупати”, але він є основою неймовірно великих прибутків.

Визнання ери нової економіки ставить на порядок денний питання про економічні закони, згідно з якими вона функціонує і розвивається. Теоретики люблять цитувати вислів Шапіро і Варіано про те, що технологія змінює економіку, але не змінює її законів (*“Technology changes. Economic laws do not”* [36, с. 2]). Це дещо спрощений підхід до вирішення питання про закони нової економіки, якщо загалом не відхід від

¹ Цю обставину зазначає багато дослідників. Наприклад, А Сидоров пише: “В существовавших ранее экономических учениях рассматривались три составляющих производства – природные ресурсы, труд и капитал. Они, как известно, замещают друга”. [15, с. 87].

пошуку відповіді на нього. Якби натураліста запитали, чи зміняться закони фізики або біології при переході з повітряного в безповітряний простір, то відповідь була б однозначно позитивною. Дивно, проте економісти досі припускають, що життя в соціумі нової економіки може існувати й регулюватися за “старими” законами.

Очевидно, що, “старі” економічні закони у своїй переважній більшості не зникнуть. Але можна прогнозувати зміну характеру їхньої дії, форм прояву. Водночас з’являться (швидше за все, вони вже діють) нові економічні закони, які наука може передбачити, або ж відкрити у процесі функціонування нової економіки. Уже зараз широко обговорюється питання про парадокси продуктивності праці (“парадокс Солоу”) і цикли Кондратьєва, які не вдалося поки що повною мірою пояснити, виходячи з відомих законів. Деякі стверджують, що правила епохи сталі і легкових автомобілів, котрі стосувалися, приміром, грошової й антимонопольної політики, нині – у глобальній ситуації панування комп’ютерів та інформаційних мереж – непридатні. На думку інших, економічна циклічність насправді не усувається; якщо економіка зростає занадто швидко, то інфляція буде збільшуватися; ціни на акції як і раніше залежать від прибутку; і урядам доведеться орієнтуватися на взірці, щоб перешкоджати зловживанням з боку монополій².

² Див. підбірку статей про “нову економіку”, передрукованих із журналу “The Economist” [9].

Не можна вважати, що успіхи в новій економіці пояснені досить переконливо. Так, у сфері послуг – основної складової поширення і використання інформації, частка якої з 60-х років у ВВП Сполучених Штатів Америки зросла з 50 до 70%, – 63% пропозиції становить інтелектуальний потенціал. Більше 50% ВВП країн ОЕСР (Організації економічного співробітництва і розвитку) створюється в таких знаннієінтенсивних галузях як освіта і комунікації. Майже в усіх країнах з високим рівнем прибутків збільшується частка високотехнологічних галузей (виробництво комп’ютерів та електроніки, аерокосмічна індустрія тощо) у загальному обсязі умовно-чистої продукції та експорту. Наприклад, за період з 1970 по 1994 роки частка високотехнологічних товарів у виробництві умовно-чистої продукції зросла з 18,2 до 24,2% у США, з 16,4 до 22,2% – Японії, з 16,6 до 22,2% – Великій Британії. Що стосується частки продукції цих галузей в експорті, то найвищий показник за зазначений період спостерігався в Ірландії, де відбулося його зростання із 11,7 до 43,6%; для порівняння: у США – з 25,9 до 37,3%, Японії – з 20,2 до 36,7% [7, с. 34].

Небувалий розвиток спостерігається насамперед у технічній сфері. Перший програмований комп’ютер з пам’яттю на 20 слів був сконструйований у 1946 році. У грудні 1951 року державною комісією на чолі з академіком Мстиславом Келдишем прийнято до експлуатації першу в Радянському Союзі і континентальній Європі електронно-обчислювальну машину, що була розроблена під керівництвом академіка Сергія Лебедева у Києві, в лабораторії

обчислювальної техніки Інституту електротехніки Академії наук України [13, с. 12]. З 60-х років почалася революція в комп'ютерній техніці. Спочатку вона характеризувалася поширенням комп'ютерів - "мейн-фреїв", а потім винаходом у 1971 році мікропроцесора. Гордон Мур, один із засновників Intel, у 1965 році передбачив темпи технічного прогресу у галузі комп'ютерної техніки, що цілком підтвердилося наступною історичною практикою. Відповідно до закону Мура, процесингова потужність кремнієвого чіпа подвоюється кожні 18 місяців. За оцінками вчених, закон Мура залишиться в ділі принаймні ще десять років. У 2010 році процесингова потужність комп'ютера буде в 19 млн. разів перевищувати потужність комп'ютера 1975 року, а коштувати (в реальних цінах) він буде менше.

Такі високі показники економічного зростання можна пояснити високою ефективністю нової техніки і попитом на неї. Водночас правомірно припустити, що в розвиток економіки "втрутилися" нові закони, яких не знала стара економічна система. Вони "чекають" своїх дослідників і першовідкривачів. Не виключено, як це колись неодноразово було, що нові закони стануть очевидними у результаті більш-менш руйнівних криз світової економіки.

Отже, нова економіка – це виробництво і використання нових знань, перетворення їх у самостійний чинник виробництва, що відіграє головну роль у системі факторів виробництва та економічний розвиток за "старими" законами, які діють по-новому за нових умов і за оновленими законами, котрі спричиняють прискорення розвитку.

Серед тенденцій, властивих новій економіці, на передній план виходить її об'єднувальний характер. Вона інтегрує всіх і все – людей, підприємства, ринки, країни. Ніхто і ніщо не може існувати автономно. Час автаркійних економік і Робінзонів назавжди лине в минуле. Поступово будується світовий економічний порядок, у якому державні кордони будуть мати переважно політичне значення. Для того щоб обґрунтувати і по можливості розвинути цю думку, зупинимося на окремих істотних особливостях сучасного розвитку.

Нова економіка насамперед спричинює ліквідацію географічних і національних кордонів економічного простору. Весь світ є реальним або потенційним клієнтом фірми, й одночасно будь-яка фірма світової економіки – це реальний або, принаймні потенційний конкурент. З цих передумов виробляється стратегія управління і маркетингу, згідно з якою боротьбу за клієнта потрібно вести на усьому світовому ринковому просторі і з орієнтацією на нього треба утверджувати тактику конкуренції. Це призводить до небаченого в історії розширення можливостей для досягнення успіху, з одного боку, і збільшення ризику, – з іншого. Прикладом тут може бути компанія Amazon.com, що упродовж останніх трьох років продала книги майже двом мільйонам людей із 160 країн з свого офісу в Сіетлі. Такі взірці успіху американських телекомунікаційних компаній можна продовжувати перераховувати, однак усі вони зазнають жорсткої конкуренції від молодих провайдерів послуг з країн Європейського Союзу та Ізраїлю.

Нівелювання географічного і національного чинника в даний час

знаходить прояв у збільшенні радіуса впливу індивідуумів і неурядових організацій. У світі створюється велика кількість віртуальних коаліцій, у яких об'єднуються однодумці з метою надання допомоги один одному в обміні інформацією, розробці і впровадженні своїх бізнесових стратегій. Ці об'єднання розпорощених індивідуалістів, керуючись загальними цілями нерідко набувають форми могутніх коаліцій, здатних у певних питаннях робити серйозний тиск у межах земної кулі. Нині мережу неурядових інституцій утворює приблизно 30 000 організацій [8, с. 43], становленню яких значною мірою сприяє Інтернет. Причому їхня кількість має стійку тенденцію до зростання. Так, 600 абсолютно різних неурядових організацій 70-ти країн світу в 1998 році, координуючись через Інтернет і створивши всесвітню коаліцію, домоглися від керівництва країн ОЕСД відмови від планів регулювання міжнародних інвестицій. Аналіз подібних акцій дає підстави для висновку про те, що Інтернет формує якісно *нове глобальне громадянське суспільство*. Особливо ефективним засобом розвитку таких тенденцій є використання цифрового простору для тиску міжнародної громадськості на уряди з метою прийняття відповідних політичних рішень.

В оцінках взаємовпливу нової економіки і держави домінує погляд, що "Інтернет не замінив ні національну державу на її центральній позиції у світовій політиці, ні класичну політику влади. Однак він зміцнив існуючі обмеження національної дієздатності і сприяє створенню глобального громадянського суспільства. І одне, й інше в перспективі зачіпає позиції і

поведінку національної держави. Однак вона не зникне, а тільки зміниться. Поряд із системою територіальних держав створюється мережа відносин, у якій уряди, міжнародні і неурядові організації, суб'єкти економіки й окремі індивіди співіснують, сперечаються і співробітничують" [8, с. 45].

Таку позицію можна прийняти лише з певними застереженнями. Потреба в національній державі залишиться тільки у сфері культурно-історичних інтересів та правових відносин. Регульвальна роль держави в економічній галузі стане не потрібною, тому що поступово переходить до транснаціональних компаній і великих суб'єктів господарювання, які діють на мікроекономічному рівні. Навіть соціальні функції набудуть глобального характеру. Найобдарованіші займуть місця в найбільш конкурентоздатних університетах і школах, а іншій молоді доведеться задовольнятися посередніми вищими навчальними закладами. Останнім самим потрібно буде подбати про підвищення якості своєї роботи і використовувати для цього наявні можливості у нарощуванні економічного і кадрового потенціалу.

Контури наднаціонального уряду вимальовуються у США, що стали *de facto* світовим інтернет-урядом. Пояснення цього має історичний характер. Американський уряд відіграв вирішальну роль у створенні Інтернету в 50-ті роки. Він змушений був взяти на себе обов'язки регулювання питань технічної інфраструктури і дієздатності в Інтернеті, присвоєння доменних імен, упорядкування юридичних суперечок між власниками фірм реального і віртуального

світу і т.п. Імовірно, що ці функції поступово перейдуть до наднаціональних органів, тому що роль американського уряду як єдиної влади в Інтернеті стає для інших країн все менш прийнятною. Однак ця влада не може децентралізуватися і перейти до національних органів, тому що такий перебіг подій суперечить інтернаціональній сутності Інтернету.

Вже очевидно, що глобалізація поставила на порядок денний завдання найширшої *лібералізації національних економік*. Як пише "Business week", у світі наростають ознаки відходу від жорсткого контролю над економікою й окремими галузями. Хвиля об'єднань у галузі телекомунікацій у Європі свідчить про те, що стара ідея збереження національних монополій мертва. І в Японії, де високі тарифи на телекомунікаційні послуги стримували розвиток електронної комерції, компанія "Ніппон телеграф енд телефон корпорейшн" увела єдиний тариф доступу в Інтернет для усіх, хто активно користується його послугами, у розмірі \$ 75 на місяць. Однак, ця ціна набагато вища, ніж у США, де Інтернетом можна користуватися щомісячно за \$ 20, а то і безкоштовно [див. 20].

Про нагальну потребу в глобальній лібералізації економіки свідчить досвід Європи. "Немає сумнівів, що в євроні виникає нова економіка" [20] – вважає Томас Майер, головний економіст інвестиційної фірми "Голдман Сакс" у Франкфурті-на-Майні. Інші економісти стверджують, що ринок Європи занадто фрагментарний, його ринкові оази не виправдано зарегульовані, а діючі на континенті закони мають занадто обмежений характер, щоб сприяти бурхливому

зростанню економіки без інфляції. Тому не можна не погодитися із Джоном Д. Салліваном, виконавчим директором Центру міжнародного приватного підприємництва, який пише: "Кожна країна, намагаючись повернути сили глобалізації на користь своїх власних народів, стикається з потребою зробити стратегічний вибір. Держави можуть пробувати використовувати всю різноманітність протекціоністських засобів, що пом'якшують вплив глобалізації на установлені вітчизняні галузі, обіймаючи приватний сектор, фірми державної форми власності, союзи та інші складові суспільства. Як альтернативний шлях, вони можуть спробувати відкрити свої економічні системи для якомога більшої участі в міжнародній кооперації. Останній вибір приведе до більшої конкуренції з боку міжнародних компаній. Водночас, він же викликає зростаючий приплив іноземних інвестицій, пожвавлення процесу запозичення технологій, а у визначений момент – прискорить також економічний розвиток. Очевидно, що вибір між цими двома стратегіями нині стає постійною складовою політичних дискусій в одній країні за іншою" [13, с. 22].

Загальновизнано, що 1% зростання відкритості економіки збільшує її прибуток на душу населення на 1% [22, с. 3]. Це, до речі, пояснює багатство Сінгапуру, яке різко контрастує з бідністю країни з такою закритою економікою, як М'янма (колишня Бірма). Звичним є багатство Заходу, для якого природно підтримувати вільну торгівлю. Іншими словами, лібералізація економіки – загальне благо та умова збагачення кожної нації.

2. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК РАМКОВА ФОРМА НОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Найцінніший ресурс сучасного суспільства – інформація. За ступенем її організації визначається рівень розвитку суспільства в цілому. Тому кожна держава намагається забезпечити процвітання інформаційної сфери, створити повноцінне комп'ютерне середовище. Розвинуті західні країни прийняли Окінавську хартію Глобального інформаційного суспільства. Підписання якої передбачає прийняття на себе зобов'язань сприяти розповсюдженню інформаційних технологій і подолання цифрового розриву, що загрожує кількаразовому посиленню наявної соціальної та економічної нерівності. У 2000 році рішенням керівників держав великої вісімки створена група із цифрових можливостей (DOT FORCE), яка подала до чергового самміту, що проходив у Генуї з 20 по 22 липня 2001 року, розгорнуту доповідь “Цифрові можливості для всіх: подолання труднощів”. У ній систематизовані рекомендації керівникам G8 щодо розвиткового поширення інформаційно-комунікаційних технологій, створення глобальних мереж на принципах державного і міждержавного інформаційно-комунікаційного будівництва.

Головні здобутки, які може одержати країна від прискореного розвитку інформаційних технологій, визначені у Хартії Глобального інформаційного суспільства. Вони підтверджені у висновках учасників DOT FORCE. Це – вирівнювання соціально-економічної нерівності; створення основи для інтенсивного розвитку та

підвищення ефективності виробництва; вихід національних компаній на раніше недоступні ринки; спрощення доступу населення до основних соціальних послуг. До цього треба додати, що інформаційні комунікації забезпечують реалізацію прав громадян на причетність до передових досягнень цивілізації, світових інформаційних ресурсів, а також до таких послуг, як дистанційна освіта, телемедицина, електронна комерція.

Розуміння ролі інформації, щоправда, різниться від країни до країни. Інформаційне суспільство можна інтерпретувати як об'єднання окремих людей і підприємств у єдину інфосистему загальносвітового масштабу. Цей процес, за своїм глобальним значенням, сумірний із створенням нервової системи у доісторичних тварин. Тому зрозуміло, що основоположні принципи чи правила гри у новій економіці будуть принципово іншими, аніж ті, за якими вчиться і працює нинішнє покоління. Деякі з них (зовсім незначна кількість) вже існують, але більшість лише зароджується чи формується у процесі розвитку сучасних технологій. Разом узяті, вони плекають революційну сутність змін, з якими неминуче доведеться зіткнутися у досить недалекому майбутньому.

Нині можна говорити про глобальні і національні проблеми розвитку. Ймовірно, що опоненти інформаційного суспільства стверджуватимуть про недоцільність докладання серйозних зусиль під час розв'язання проблем оновленого суспільства поза проблемним контекстом ключових питань розвитку. Однак аналіз і дослідження групи DOT FORCE свідчать про актуальність розробки

інформаційно-комунікаційних технологій не “після”, а паралельно з реалізацією національної стратегії розвитку окремих країн. Це означає, що в Україні треба якнайскоріше подолати “скепсис” щодо можливостей прискореного розвитку інформаційних комунікацій та інформаційного суспільства. Найближчий очікуваний ефект від такого підходу – відчутне зниження корупції і скорочення витрат державного бюджету на вирішення багатьох типових завдань суспільствотворення.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій вимагає створення системи заохочення підприємців і посилення конкуренції. Затягування з рішенням питань усунення монополістів з цього ринку, передусім “Укр-телекому”, посилює відставання країни. Нині надзвичайно актуальним створення якісно нової відкритості національного ринку для транснаціональних корпорацій. При цьому треба виходити з того, що визначальний компонент інформаційної інфраструктури – глобальна мережа Інтернету. В Україні нині створені та експлуатуються всі популярні види інформаційних послуг, які існують у світі, і ця тенденція у найближчий час збережеться. До того ж швидко зростає кількість українських сайтів. У країні створені необхідні умови для впровадження нових досягнень у галузі інформаційних технологій, таких як бездротовий доступ до Інтернету, широкополосні лінії зв'язку тощо.

Разом з тим позитивні тенденції у розвитку інформаційних технологій ще недостатньо сприяють формуванню інформаційного суспільства. По-перше, в країні існує малий ком-

п'ютерний парк (за експертними оцінками, в межах одного мільйона). По-друге, недостатній розвиток повноцінних бекбонів (швидкісних магістралей зв'язку). По-третє, кращі провайдери – дороге задоволення, незважаючи на відмову від послуг вітчизняних компаній і використання устаткування лише провідних світових виробників. По-четверте, Україна має відносно низькі показники розповсюдження Інтернету. Питома вага його користувачів становить 0,4% від загальної чисельності населення. Для порівняння: у Норвегії Інтернетом користуються 38% населення, США – 30%, країнах ЄС – 15,9%, Росії – 1,4%, Китаї – 0,8% [10, с. 30].

У публічній сфері інформаційне суспільство формується шляхом створення “електронних урядів” для загальнодержавного, регіонального і муніципальних рівнів. Послуги урядів всезростаюче надаються з використанням Інтернету. У цьому русі лідерами є США, Сінгапур, Велика Британія, Німеччина. Над створенням інформаційних суспільств активно працюють лідери інформаційного бізнесу: Microsoft, IBM, Cisco Systems, Intel. Вони розробляють і пропонують на ринку великий набір засобів для реалізації технологій “електронного уряду”. Зокрема, Microsoft домінує на ринку програм для автоматизації виборів і референдумів, онлайн-оголошення, автоматизації діяльності правоохоронних служб, комунальних платежів, призначення і виплати житлових субсидій, державних закупівель, дистанційного та інтерактивного навчання, відправки оголошень про пошук роботи та багато іншого. IBM реалізує програмове забезпечення для

заповнення податкових декларацій; погодження і підготовки документації для одержання дозволів на будівництво; виявлення шахраїв, які одержують одну й ту ж пільгу у різних інстанціях; електронної дактилоскопії; музейних сайтів; інформаційної системи пароплавства. Фірма Cisco Systems розробила програми для надання населенню послуг з придбання ліцензій і дозволів; реєстрації компаній, транспортних засобів, товарного знаку чи патенту; збору інформації про підприємства з метою підвищення обсягу податків, а також для створення електронної бібліотеки. Intel вирізняється наявністю програм для управління відшкодуванням завданої шкоди; запису на екзамені для одержання водійських прав; реєстрації шлюбу; заповнення податкових декларацій для юридичних осіб.

Серед країн з перехідною економікою виділяється Угорщина. У 2001 році урядом Російської Федерації прийнята федеральна цільова програма "Електронна Росія 2002–2010". У цій програмі передбачається широко розгорнути роботи над розповсюдженням технологій Інтернету на всіх урядових рівнях, починаючи з федерального і закінчуючи муніципальним. У проекті визначені завдання на предмет дослідження муніципальних сайтів в Інтернеті, обґрунтування і формування набору Інтернет-послуг муніципальних структур, надання локальних публічних благ, розміщення державних замовлень (зокрема, організації конкурсів через Інтернет).

Щоб більш чітко уявляти, про що йдеться при розгляді проблеми "електронний уряд", варто з'ясувати питання набору основних дефініцій.

Сам термін "електронний уряд" у професійному середовищі виник доволі давно. Але тільки зараз він конституювався в документах законодавчих органів та урядів. З нашого погляду, "електронний уряд" – це інформаційно-комунікаційна інфраструктура держави в цілому, а не тільки уряду як виконавчої гілки влади. Він містить як виконавчу, так і законодавчу гілки влади у центрі, регіонах і на місцях. Головне завдання "електронного уряду" – забезпечення взаємодії громадян та державних установ і організацій задля надання їм послуг як платникам податків.

Формування інформаційного суспільства в Україні – проблема надзвичайної важливості. Кожен день відставання у його реалізації ускладнює, так званий, процес "наздогання" розвинених країн. Оскільки Україна не є лідером у використанні інформаційних і комп'ютерних технологій, то для неї об'єктивно постає завдання мінімум – потреба освоїти той досвід, котрий накопичений передовими країнами сучасного світу, які спромоглися на прискорений розвиток знанневої аури соціуму.

Першим кроком до створення інформаційного суспільства в Україні має стати прийняття Закону або указу Президента, згідно з яким формування інформаційного суспільства і нової економіки буде визнане як державний пріоритет номер один. Можна окреслити також основний зміст цього Закону. Він має перш за все створити визначальні правові засади функціонування інформаційного суспільства, проголосити порядок і терміни впровадження електронного уряду, забезпечити розвиток кадро-

вого потенціалу для інформаційно-комунікаційних технологій, розвинути інфраструктуру публічних мереж та доступу. Законодавчі і виконавчі органи покликані підвестися над своїми корпоративними інтересами, бажанням все і вся тримати у підконтрольному стані, і, щонайменше, створити юридичні передумови розвитку в Інтернеті незалежних засобів масової інформації. Нарешті, є потреба в урядовому сприянні розвитку електронного бізнесу і торгівлі.

Використання інформаційних і комп'ютерних технологій має на меті підвищення ефективності діяльності, розширення видів послуг, які пропонуються на ринку. Але коли йдеться про створення інформаційного суспільства, особливо "електронного уряду", то завдяки їм уперше в історії людства виникають нічим не обмежені можливості для наближення до ідеальних умов в аспекті гарантування реалізації права людини на одержання інформації і забезпечення прозорості діяльності органів влади. Зрештою, виникають форми оптимізації процесів міжвідомчої взаємодії влади, бізнесу, суспільства.

Певна річ, у сфері творення інформаційного суспільства Україна має далеко не нульову ситуацію. Багато міністерств і відомств опанували системами, які є фрагментами або зародками майбутнього електронного уряду. Однак наявне інформаційне поле вкрай мале. Найкраще організовані веб-сторінки Президента і Верховної Ради. Організація серверу Президента України містить розділи "Президент України" (статус, біографія), "діяльність Президента" (укази і розпорядження, виступи,

фотоархів, ЗМІ про діяльність президента, запитання – відповіді), "адміністрація президента" (органи державної влади в мережі Інтернет), "новини" і "сьогодні" (запитання до президента в онлайн-режимі). Структура веб-сторінки Верховної Ради складається з таких розділів: Конституція України, законодавство України, законопроекти, пленарні засідання, депутатський корпус, інформаційний сервер, бібліотека, міжнародні парламентські інститути, сайти парламентів зарубіжних країн. Сервери міністерств найчастіше обмежуються ще більш загальною інформацією.

Отже, нині ще не можна говорити про наявність "електронного уряду" в Україні, тому що відсутня можливість одержання певних послуг від держави у системі світової комп'ютерної мережі не залежно від волі чиновника. Не має також міжвідомчої координації щодо використання інформаційних ресурсів різними відомствами, часто не зрозуміло, які цілі і завдання перед собою вони ставлять, розробляючи ту чи іншу систему. Вся робота у створенні "електронного уряду" обмежується головним чином відкриттям сайтів із загальною інформацією, яка найчастіше носить рекламний, або презентаційний характер. Так, з цього розпочинали всі країни. Але зараз розробку "електронного уряду" треба розглядати як важливу складову державного будівництва. Саме такий підхід відрізняє найостанніші проекти у розвинених країнах. Для прикладу, у Великій Британії проект створення "електронного уряду" є підчастиною плану модернізації уряду загалом.

Формування інформаційного суспільства в Україні, на нашу думку,

може бути успішним за умови вирішення питань про державний устрій з урахуванням більш як десятирічного досвіду існування незалежної української держави. У практичному сенсі воно повинно корелювати із завданнями адміністративної реформи, яка, хоча і повільно, іноді навіть спотворено, все ж розгортається в Україні. Не можна розраховувати на скільки-небудь значний ефект від створення “електронного уряду”, якщо не будуть гармонізовані взаємовідносини між центром, місцевими органами влади, підприємствами і громадянами.

Проведення адміністративної реформи, орієнтованої на розробку “електронного уряду”, забезпечує реальні можливості для створення у складі такого уряду сервісної мережевої інфраструктури. За такої умови можна прогнозувати як окупність системи, яка вимагатиме великих капітальних вкладень, так і потребу в ній громадян. Останні матимуть змогу економити багато часу на виконанні різноманітних обов’язків перед державою (внесення податкових платежів; участь у виборах, референдумах, плебісцитах тощо), одержанні від держави послуг (оформлення субсидій і пенсій; реєстрація підприємства; працевлаштування і т. ін.). Приведення процедур діяльності державних органів до форми, здатної виконувати будь-яку роботу на машинних носіях інформації, сприятиме значному поліпшенню реалізації конституційних громадянських прав, тому що спростить існуючу систему, зробить її зрозумілою для всіх. З іншого боку, вона істотно зменшить простір можливих зловживань чиновника, обмежить корупцію.

Щодо питань технологічного характеру, то вони повинні включати аспекти форм сайтів, їх змісту і дизайну подання інформації. Форми сайтів – елемент “електронного уряду”, який знаходиться у режимі постійного вдосконалення. Він залежить як від наповнення, так і від моди, дизайнерського стилю і смаків розробників і замовників. Зміст визначається характером діяльності державного органу, для якого розробляється сайт, а також переліком послуг, які можуть надаватися цим органом в онлайн-контексті.

Подання інформації – це передусім публікація відповідних нормативних документів та даних про те, як приймаються рішення в органах законодавчої і виконавчої влади, що ці органи роблять з метою виконання своїх функцій. Зарубіжний досвід свідчить, що розробка такого рівня технопроцесів повинна будуватися на єдиних стандартах розкриття інформації і прозорості діяльності органу. Тим самим запобігаються “перекоси”, коли один орган прозоріший за інший.

В Україні склалася своєрідна закономірність, коли прозорість роботи державних органів зменшується залежно від зменшення їхньої ієрархічності. Найбільшою прозорістю відрізняються сайти Верховної Ради і Президента, хоча їх ще не можна вважати ідеальними. Сайти міністерств і відомств, державних адміністрацій та організацій мають мінімум інформації про свою діяльність, яка до того ж не є найважливішою для громадян і бізнесу. При цьому відсутня внутрішня інформація – зміни у кадровому складі, накази керівника, підстави для прийняття рішень, коментарі на прийняті рішення.

ня і нормативні акти, проекти тощо.

Реалізація принципу прозорості вимагає диференційованого підходу до створення сайтів. Великі відомства повинні замість традиційних сайтів мати портали з функцією пошуку. Попри те, що ще не багато українських користувачів Інтернету готові працювати з портальним форматом надання інформації, такий підхід доцільно було б розвивати. Адже на порталі можуть бути розміщені відомчі електронні бібліотеки, які вміщували б нормативні акти; регламенти; проекти, що розробляються, розроблені і реалізовані; проекти законодавчих актів, що вносять міністерства; персональні бази даних; адміністративні регламенти; процес підготовки і проходження рішень; окремі дискусійні питання.

Прив'язка концепції створення "електронного уряду" до користувача означає реалізовану можливість врахування потреб громадянського суспільства, населення, науковців, системи освіти, донорських організацій, бізнесу. Така методологія забезпечує виокремлення інформації, яка має бути на серверах, порталах і сайтах міністерств і відомств, а також методи її форматування.

Великий комплекс проблем пов'язаний із створенням системи обміну інформацією, тобто із взаємодією існуючих систем міністерств і відомств. В Україні вони ще навіть не обговорюються. Проте, наприклад, уряд Великої Британії більшу частину своїх зусиль і ресурсів направляє нині на формування ітероперабельності середовища, взаємодії із системами міністерств і відомств, а не на фінансування web-уряду певного міністерства. Такий підхід забезпечує

функціонування уряду як єдиної метасистеми, котра працює на кінцевий результат.

Успішне розв'язання проблем створення інформаційного суспільства неможливе без відповідних капіталовкладень. Головну частину фінансових ресурсів формування інформаційного суспільства мають скласти бюджетні кошти. Усі державні структури повинні одержати необхідне матеріальне забезпечення для створення і підтримки інформаційних сайтів. Одночасно треба буде розробити систему залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів, особливо в тій частині, яка може бути самоокупною.

Нарешті, важливе джерело коштів – електронні послуги, особливо з надання інформації. Нині у країні діють десятки компаній, які тиражують нормативну інформацію і реалізують її. У той же час держава як виробник і монополіст такої інформації, у якій зацікавлений бізнес і громадяни, не контролює цей ринок з позицій одержання зиску від нього. Хоча імовірно, що окремі чиновники не упускають своєї вигоди від надання вичерпної і своєчасної інформації комерційним фірмам. Фактично держава самоусунулася від комерційних послуг у сфері інформаційного обслуговування. Разом з тим на ринку можна купити найостанніші випуски прийнятих Верховною Радою законів, поправок до них, нормативних документів міністерств та відомств і т. ін. Вочевидь утрачається важливе джерело фінансування розвитку інформаційного суспільства.

У зв'язку з цим треба також відзначити дискусійність питання щодо платності інформації, яка нада-

ється державними органами. Це можна прослідкувати на прикладі держав, котрі розробляють чи приступають до розробки “електронних урядів”. Визначити у кожному конкретному випадку правомірність встановлення платного порядку надання інформації державними установами нелегко. Методично це можна було б вирішувати, виходячи з критерію адресності. Якщо інформація орієнтована на загальне, то її треба надавати безплатно (закони, укази, накази, плани), оскільки сутнісно у держави немає власності. Інформація державного органу створюється на кошти платників податків і, природно належить суспільству. Вимагати плату за те, що й без того належить громадянам і бізнесу, означало б щось на кшталт подвійного оподаткування. Такий порядок суперечить концепції сучасного громадянського суспільства.

Інший підхід може бути до інформації, підготовленої за індивідуальним замовленням. Вона, зазвичай є платною, тому що виробляється поза планами. Податки орієнтовані на типові потреби функціонування суспільства. Замовлення державним органам, що зумовлені нестандартними ситуаціями, мають оплачуватися поза бюджетними джерелами.

Розмір коштів на розробку “електронного уряду” має бути значним, саме тому і відповідні фінанси треба включати окремою статтею до консолідованого бюджету. Методика визначення зазначеного розміру ґрунтується на тому, щоб рівень сайтів публічних органів не поступався тим, які розробляються у сфері бізнесу. Адже не може бути нормою ситуація, коли зміст сайту Міністерства економіки та європейської інтеграції України обмежується лише

інформацією про організаційну структуру, і навіть мале підприємство презентує себе на сайті різнобічно і щоденно оновлює інформацію.

3. НОВА ЕКОНОМІКА ЯК ЄДИНА НАДНАЦІОНАЛЬНА СВІТОВА СИСТЕМА

Серед тенденцій, властивих новій економіці, на перший план виходить її об’єднувальний характер. Вона поєднує всіх і все: людей, підприємства, ринки, країни. Ніхто і ніщо не може існувати автономно. Час автаркійних економік і Робінзонів, як уже зазначалося, минає назавжди. Поступово будується світовий економічний порядок.

Світовому порядку бракує потужного інструменту реалізації переваг глобалізації. Так, прем’єр-міністр Бельгії Гі Ферхофштадт пише: “Нам потрібен глобальний політичний орган, настільки ж могутній, як і глобалізований ринок, в якому ми вже живемо. Велику вісімку багатих країн треба замінити на “Велику вісімку” реального регіонального розподілу. Вісімка, де Південь посяде вагоме й справедливе місце за столом, гарантуватиме, що глобалізація економіки рухається правильним напрямком. Інакшими словами, нам потрібен форум, де головні континентальні партнери зможуть говорити на рівних: Європейський Союз, Африканський Союз, Mercosur (Аргентина, Бразилія, Парагвай, Болівія, Чилі та Уругвай), АСЕАН (Асоціація країн південно-східної Азії), Північноамериканський союз вільної торгівлі тощо” [19а, с. 4].

Зникнення відстаней у новій економіці – не єдина фундаментальна новація. Змінюється традиційна роль

часу. Він *визначає економічну цінність знань*. Найбільший розмір вони мають на початковому етапі виробничого використання, знижуючись при тиражуванні. Часова сутність знань лежить у фундаменті біржових спекуляцій, інвестиційної привабливості наукових розробок, рекламних прибутків ЗМІ тощо. Найвищу цінність має розробка і підготовка до виробництва масового товару. У процесі виробництва відбувається поступове перенесення вартості знань на продукт. Чим швидше здійснюється даний процес, тим вища віддача інвестицій у знання. Затягування з виробничим використанням знань призводить до їх старіння й економічної непридатності, тому що з'являються нові знання, що мають велику перспективу "життя" у виробничій сфері.

Багато українських менеджерів і керівників високого рангу, особливо тих, хто виробляє економічну політику, не усвідомили реальної ролі знань у виробництві. Вони не бачать, що в новій економіці виробництво обходиться дуже дешево. Головним, на що витрачається усе більше зусиль, є генерація нових ідей, пошук та обробка інформації, що багато в чому визначає цінність товару для споживача. У зв'язку з цим потрібно також мати на увазі, що знання здатні впливати не тільки на виробництво, а й на споживання. Це вимагає глибоких досліджень ринку, пошуку методів переконання покупця в тому, що він має зробити вибір із безлічі виробників на користь одного конкретного.

Знання як чинник виробництва зумовлює виникнення нових форм, що перебувають у *постійній взаємодії в реальному часі суб'єктів ринку*.

Цю тенденцію почали називати колапсом. У результаті збір інформації, вивчення й адаптація новацій до змінного середовища відбуваються безпрецедентно швидко. Ті компанії, які у цьому колапсі зуміли пристосуватися до нової культури співробітництва з клієнтами і партнерами по бізнесу, стають або залишаються лідерами. Вони виробляють імідж постійних змін, прагнуть до безупинної реконструкції своїх процесів і модернізації продуктів. Так, компанія Dell Computer зробила справжню революцію у галузі продажу персональних комп'ютерів, пропонуючи їх безпосередньо покупцям. Вона перейшла до надшвидкісного виробничого циклу, чим шокувала конкурентів. У кінцевому підсумку усі виробники комп'ютерів були змушені значно поглибити аналіз замовлень своїх споживачів для того, щоб не відстати від змін у тенденціях на ринку і якомога повніше врахувати переваги клієнтів.

Нова роль простору і часу зробила необхідним у технологічному аспекті використання Інтернету як інструменту підприємництва для перебудови зв'язків між трьома ключовими фігурами бізнесу – постачальником, самою компанією і споживачем. Виник і розвивається єдиний електронний ланцюжок постачань, у якому споживач може визначати свого постачальника, формуючи склад замовлення на виробництво і навіть конфігурацію продукту. На цій стадії, власне кажучи, починається використання інтернет-технологій у взаємодії з господарськими одиницями.

У новій економіці Інтернет став своєрідною *всесвітньою торговельною платформою*, за умов якої відпадає потреба в посереднику. З цієї

причини Інтернет нерідко називають “убивцею посередника”. Широке поширення одержує модель build-to-order, розроблена вищезгаданою компанією Dell Computer, що дає змогу цілком відмовитися від товарно-матеріальних витрат. Найістотнішим за цих умов є *поява і розвиток моделей онлайнної торгівлі: B2B (business-to-business – взаємодія компаній одна з одною); B2C (business-to-customer – взаємодія компанії з кінцевими споживачами)*. Відповідно до прогнозу консалтингової компанії “The Gartner Group”, глобальна торгівля B2B до 2003 року досягне обсягу в \$ 4 трлн. порівняно з \$ 400 млн. наприкінці століття [17].

Електронна торгівля B2B зменшує вартість закупівель завдяки можливості пошуку постачальника з найнижчими цінами. При цьому, в онлайнному режимі спрощується розміщення замовлень, знижується ймовірність помилок при оформленні замовлення і виставленні рахунків. Економісти фірми Cisco підрахували, що раніше доводилося переоформляти чверть усіх замовлень через помилки у системі взаємин по факсу і телефону. Після переходу на онлайннову систему замовлень частка помилок скоротилася до 2%, що заощадило компанії \$ 500 млн. За повідомленням British Telecoms, купівля товарів в онлайнному режимі скорочує витрати на обробку операції до 90% і зменшує, власне, вартість товарів, що закупаються компанією, і послуг на 11% [17].

Нова економіка вперше *створює умови практичної реалізації моделі досконалої конкуренції*, тому що формує достаток інформації, необмежену кількість покупців і продав-

ців, зводить до нуля операційні витрати і ліквідує всі бар’єри для нових учасників ринку. Різновид торгових площадок відповідає потребам галузі або всіх задіяних до ринкових механізмів. Для впливу на них створюються каталоги і проводяться аукціони, що дає змогу зводити велику кількість покупців і продавців з усього світу і вчасно ліквідовувати надлишки продукції. Торгівля стандартизованим товаром однієї галузі здійснюється на електронних біржах. При цьому Інтернет забезпечує велику прозорість, що образно відображено економістами UBS Warburg визначенням “оголена економіка”. Це пояснюється, зокрема, тим, що споживачам Інтернету надається можливість вишукувати найнижчу ціну на товар, одержуючи дані про ціни від великої кількості постачальників, знижувати операційні витрати і бар’єри на шляху нових учасників ринкового середовища.

Нова економіка стає механізмом реалізації ідеї чесної конкуренції. Не випадково, що в останні роки започатковане свято Дня конкуренції. В Європі такий день відзначається вчетверте. Аналогічне свято відбулося на Лісабонському самміті у червні 2000 року за ініціативою Маріо Монті, уповноваженого в справах конкуренції [7а, с. 5]. Подія має на меті поширення інформації про те, яких практичних заходів вживає Комісія, щоб забезпечити чесну конкуренцію і як від цього виграє споживач. День конкуренції проводиться один раз упродовж кожного терміну президентства в ЄС, тобто двічі на рік, і завжди присвячується певній тематиці. Наприклад, у 2001 році йшлося про конкуренцію у

фармацевтичній промисловості, яка через значну регламентованість галузі має свої особливості.

Сьогодні очевидно, що в усіх галузях з'являться біржі B2B для забезпечення більш ефективного ринку обміну товарами між покупцями і продавцями. Поки що вони створені фірмами, що виробляють автомобілі, сталь, будівельні матеріали та космічні апарати. GM, Ford, DaimlerChrysler і Renault–Nissan планують цілком переміститися на загальну електронну біржу з обігом у \$ 200 млрд. і за участю 60 тисяч постачальників. Передбачається, що перехід на онлайнний режим роботи дасть змогу скоротити вартість виготовлення автомобілів на 14%.

Прибутки за умов нової економіки розподіляються дуже нерівномірно в міжнародному масштабі, зосереджуючись в основному у розвинених країнах, переважно в США. Американці йдуть вперед не тільки (а може й не стільки) завдяки технічному лідерству, а завдяки більш послідовній реалізації принципів free trade, що склалася в результаті стабільної фінансової і грошової політики. Відставання найбільших європейських країн і Японії від США пояснюють наявністю тут застарілих (“переспілих”) економічних систем, яким бракує духу новаторства і підприємницької жилки. Але чи навечно американці захопили світове лідерство?

Звернімося до історії. В новій економіці різко зростає ціна ризику помилки у сфері економічної політики. Так було завжди в історії людства на переломних етапах розвитку. Прикладом тут є Китай, котрий 600 років тому був технологічно найрозвиненішою країною світу, володіючи

багатьма з тих винаходів, що дали поштовх промисловій революції у Британії. За багато століть технічних надбань до Заходу в Китаї були винайдені пересувні друкарські літери, домна, прядильна машина, що приводилася в рух водою. Однак через встановлення правителями країни жорсткого контролю над новими технологіями технологічний прогрес у цій країні не одержав подальшого поширення.

Роль країн-лідерів економічного зростання в новій економіці не можна зрозуміти за аналогіями з минулим. Загалом моделі економічного росту, розроблені у 50-і роки, будувалися на використанні двох основних чинників – капіталу і праці. Зміни технологічного характеру розглядалися як екзогенне явище, тобто щось подібне до дощу, що ллється з небес. У “новій теорії зростання”, що розроблена Полом Ромером та іншими вченими у 80-х роках, уперше технологічні зміни становили основу якісних незворотніх зрушень. Для “нової теорії зростання” створення знань є ендогенним процесом, який відповідає на ринкові стимули, такі як розширення можливостей отримати прибуток або одержати досконалішу освіту. Це означає, що темпи технологічних змін нині не можна розглядати як небесну зливу, вони залежать від гравців на мікро- і макрорівнях економічних відносин.

Перетворення знань в ендогенний процес економічного зростання дає підстави по-новому підійти до оцінки його результатів. Нагадаємо стародавню притчу: якщо хтось, маючи яблуко, поділився ним з кимось, то кожний із них матиме половину яблука; якщо ж він має ідею і

ділиться нею, то ідея оволодіває кожним. Отож у сфері знань будь-яке зростання національної економіки досягається завдяки світовому науково-технічному прогресу. Потенціал його досить високий – біля 90% усіх вчених, які коли-небудь працювали разом, живуть у наші дні. Нова роль знань вимагає *створення такого світового економічного порядку, при якому можна буде забезпечувати оптимальне зростання світової економіки, вирівнювання рівнів розвитку між різними країнами і регіонами, нарешті забезпечувати справедливу систему розподілу і перерозподілу світового продукту.*

Певною мірою новий світовий економічний порядок уже створюється. Його утверджують такі органи, як ООН, Світовий банк реконструкції і розвитку, Міжнародний валютний фонд, ГААТ/СОТ, Європейський парламент та ін. *Однак він не має ще чіткої логічно завершеної структури. Відсутня також система ієрархічної підпорядкованості національних, регіональних і загальнонаціональних структур. Крім того, треба розробляти загальні економічні і правові механізми нової економіки.*

Відсутність світового економічного порядку викликає антистимули розвитку науки й освіти. Фахівцями, які досліджують проблематику нової економіки, загально визнано, що для неї необхідне “творче руйнування” (Джозеф Шумпетер) – стрімке невпинне витіснення нових технологій новітніми. Інтенсифікація процесів виробництва і використання знань вимагають видатних і геніальних людей, тому що геніальні ідеї лежать у підґрунті оригінальних технологій

і бізнес-моделей. Але народження талантів – не пріоритет однієї нації. Природа розпорядилася так, що кожному народові дано дарувати світу своїх геніїв.

Нині поширена система перекупування видатних особистостей країнами і фірмами-лідерами. Одна країна родить і виховує генія, інша споживає його ідеї і привласнює створений ним додатковий продукт. У результаті складається світова ситуація, коли для країн, які розвиваються, втрачає сенс і зміст дотримання в економічній політиці пріоритету фінансування науки й освіти. За деякими оцінками, нині за кордоном працює 6,5 млн. українських громадян, і цей показник, на жаль, буде зростати. Як інформує Міжнародне бюро праці, нестача висококваліфікованих кадрів у Європі у галузі інформаційних і комунікаційних технологій у 2002 році може досягнути 1,6 млн. [6, с. 4]. Немає сумнівів, що цей дефіцит буде частково задовольнятися західними країнами шляхом перекачування фахівців з країн із перехідною економікою. У кожному випадку країна несе витрати на підготовку кадрів, але не має можливості їх відшкодувати. Як справедливо пише В. Андрійчук, “всупереч тенденціям постіндустріального розвитку, відбувається розмивання інтелектуального й інноваційного потенціалу і стає проблематичним навіть у перспективі закріплення позицій країн із перехідною економікою” [1, с. 17].

Одне з першочергових завдань формування механізмів нової економіки – створення міжнародної системи емісії і використання електронних грошей (digital money). Цим

поняттям позначаються номіновані у визначеній валюті або товарі розрахункові одиниці, що існують у формі електронних записів у відповідних пристроях (device). Інформація про них може передаватися з одного приладу на інший, надаючи можливість користувачам здійснювати розрахунки за господарськими договорами. Тим самим зменшується не тільки попит на гроші, що емітуються центральними банками, а й відбувається своєрідна узурпація організаторами таких систем права на прибуток від емісії – сеньйораж (seigniorage).

Розширення практики використання електронних грошей, особливо їхня глобальність, загострює проблеми, пов'язані з відмиванням “брудних” грошей через кордони і легальністю міжнародних платежів. У світі, за даними МВФ, щорічно відмивається від \$ 500 млрд. до \$ 1 трлн. “брудних” грошей, чому чимало сприяє поширення електронних банківських платежів і суперечності в національних законодавствах, що очевидно застаріли і не встигають за новітніми технологіями. До них можна віднести підвищення швидкості традиційних методів переказу коштів (у режимі “реального часу”); мініатюризацію (банківські картки), або повну відсутність платіжних засобів (закодовані інтернет-перекази). В останні роки одержали розвиток системи розрахунків з використанням платіжних засобів “на пред”явника” (bearer instruments), емітент яких зобов'язаний тримати резерви у формі залишків на банківському рахунку, золота або цінних паперів для забезпечення емісії.

Не можна сказати, що міжнародне співтовариство не вживає заходів у

боротьбі з відмиванням “брудних” грошей. У 1995 році створена міжнародна Група дій щодо безпеки електронних грошей (Task Force on Security of Electronic Money). Міністри фінансів країн Європейського Союзу прийняли рішення про введення з червня 2001 року санкцій проти держав і територій, які потурають або недостатньо протидіють легалізації фінансових засобів, нажитих злочинним шляхом. Хоча подібні заходи якимось стримують розвиток злочинності у фінансово-банківській сфері, проте вони є напівзаходами. Аналіз їх ефективності підтверджує актуальність створення міжнародного механізму функціонування нової економіки.

Дослідники нової економіки часто цитують припущення німецького соціолога Гельмута Шельскі, висловлене ним у 50-х роках ХХ століття: у результаті застосування електронних обчислювальних машин виникне проблема тоталітарної держави. Ця думка обґрунтовувалася тим, що адміністративна машина буде вимагати безумовної слухняності у ситуації досконалого і прогнозованого планування. Зараз реальнішими є висловлення іншого сенсу. Як пише член Ганзейської наукової колегії Ніко Штер, “незважаючи на всі прогнози, нині ми, мабуть, переживаємо, швидше за все, кінець царювання таких великих інституцій, як держава, церква й армія” [16, с. 42].

Відмирання національної держави в її сучасному значенні, як це не дивним може здатися на перший погляд, є найбільш вигідним для країн, що розвиваються. У новій економіці їхні народи одержують прямий доступ до знань і можливість

реалізувати, себе незалежно від ступеня успішності політики, розробленої й обстоюваної власним урядом. “Зростання різниці між бідними і багатими цього світу, – пише К. Діксіт – сьогодні знаходить своє вираження в безодні між знаючими і незнаючими. Якщо ж ми хочемо перетворити інформацію в знання і дати країнам, що розвиваються, шанс досягти добробуту найкоротшим шляхом, то нам варто перебороти цю безодню” [5, с. 45]. Саме тому згадані країни повинні бути зацікавлені в новому економічному порядку, ніж розвинуті, і, відповідно, виявляти більше ділової та організаційної ініціативи для цього.

4. ФЕНОМЕН “E-COMMERCE”: СУТНІСТЬ, СФЕРИ ПОШИРЕННЯ Й АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Поняття “E-Commerce (Electronic Commerce)” останнім часом швидко набуває поширення в усіх сферах економічної науки. Воно увійшло у численні публікації щоденної преси, журналів, електронних видань, фахової наукової літератури. Для пересічних громадян “E-Commerce” стало синонімом комерційної діяльності в Інтернеті, яка здійснюється у формі онлайн-ових послуг на основі використання інформаційних та комунікаційних технологій. Проте поняття “E-Commerce” ще не набуло чітко визначеного наукового тлумачення чи дефініції, як на те можна було б сподіватися з огляду на частоту його використання. З цим нині погоджується більшість дослідників.

Найпоширенішим уявленням про E-Commerce є інтерпретація його як електронного магазину (Electronic

Shopping), що призначений для споживачів, котрі купують товари в онлайн-овому режимі через Інтернет. Але електронна комерція торкається не тільки так званого співвідношення Business-to-Consumer, а й відносин між суб’єктами підприємницької діяльності, яка у різних мовах має англomовну назву Business-to-Business. Отже, E-Commerce виходить за межі торгівлі товарами і послугами. Згідно з позицією Альберта і Петерса [18, с. 71], при вживанні терміну E-Commerce йдеться про “транзакції на електронних ринках”.

Наявні визначення електронної комерції мають здебільшого техніко-економічний характер і висвітлюють аспекти, які можна спостерігати наче. Внаслідок цього виникає загроза інфляції значення E-Commerce як революційного напрямку економічного зростання. Залишаються тільки модні девізи і рекламні вивіски типу “Intranet”, “Data Warehouse”, або “Customer Relationship Management”, що уособлюють у буденній свідомості використання комп’ютерної техніки в економіці.

У таблиці 1 подані деякі типові визначення E-Commerce. Їхній аналіз свідчить про те, що різниця у розумінні E-Commerce залежить від погляду на економічні проблеми. Найпоширенішим є домінування таких елементів: загальноекономічного [29], загальноринкового і торгового [39], збутового [37], транзакційного [31], продуктового [21], технологічного [37]. Кожна з цих дефініцій має право на використання, проте тільки за певних умов. Очевидно треба узагальнити нинішні уявлення про E-Commerce, для того, щоб створити найбільш цілісний образ

цього надскладного явища.

Загального визначення E-Commerce, на наш погляд, можна досягнути, розглядаючи його як економічне явище. Методологічно при цьому треба виходити з того, що економіка – найважливіша сфера суспільного життя, в якій, на підґрунті використання різноманітних ресурсів, здійснюється виробництво, обмін, розподіл та споживання продуктів людської діяльності, формується і постійно розвивається система продуктивних сил та економічних відносин, якими управляють різні типи економічних законів [11, с.380–382]. Комерція, зі свого боку, це суспільно необхідна діяльність на ринку товарів і послуг, завдяки якій досягаються ринкові

взаємоузгодження і реалізації економічних інтересів усіх учасників суспільного відтворення [12, с. 796]. До змісту комерційної діяльності відносять: вивчення і прогнозування розвитку цільових ринків з деталізацією характеристик усіх складових (попит, пропозиція, ціна), маркетингову діяльність; добір потенційних ділових партнерів та організацію комерційних зв'язків між ними; організацію та контроль за виконанням угод і контрактів; рекламу; проектування схем впровадження відповідних торговельних технологій та оперативне управління ними відповідно до обраної комерційної стратегії та ін. Комерція в економічній системі займає місце між виробництвом та споживанням і,

Таблиця 1

Визначення E-Commerce у науковій літературі

<p>E-Commerce є концепцією використання певних інформаційних і комунікаційних технологій, які застосовують з метою інтеграції та встановлення зв'язку між різноманітними ланцюгами створення доданої вартості, або підприємницьких комерційних процесів [29]</p>
<p>E-Commerce обіймає всі форми здійснення комерційних процесів між підприємствами та їхніми клієнтами на основі використання цифрових технологій через глобальні суспільні й приватні мережі [37]</p>
<p>E-Commerce у вузькому розумінні є поняттям, що характеризує ринок і торгівлю; воно позначає електронно організоване планування, узгодження і здійснення трансакцій між господарськими суб'єктами та комп'ютерними мережами [39]</p>
<p>E-Commerce загалом належить до всіх форм трансакцій, пов'язаних з комерційною діяльністю, які базуються на організації та здійсненні цифрових даних, включаючи текст, звук і візуальні образи [31]</p>
<p>E-Commerce – це здійснення бізнесу в електронному вигляді. (...) Вона містить продукти (e. g. Consumer good, specialized medical medical equipment) та послуги (інформаційний, фінансовий та правовий (legal) сервіс), традиційну (e. g. охорону здоров'я, освіту) й нову активність (віртуальні розваги) [21]</p>
<p>E-Commerce розвивається найчастіше разом з електронною торгівлею, або електронними діловими зв'язками (Geschäftsverkehr), позначає різні можливості та процеси у сфері збуту з допомогою комерційних засобів [35]</p>

значною мірою співпадаючи з торгівлею, забезпечує реалізацію товару.

Попередній економічний розвиток відбувався на основі відділення торгівлі від виробництва і спеціалізації певної групи власників на закупівлі та реалізації товарів і створенні торговельного капіталу. Цей капітал функціонував у сфері обігу. Грошова форма його проходить у своєму русі дві стадії: купівля товарів – “Г – Т” і продаж товарів – “Т – Г”. За умов електронної комерції цей ланцюжок починає порушуватись, особливо через взаємодію економічних суб'єктів у реальному часі. Поступово відпадає потреба у класичних посередниках. Виникає і розвивається єдиний електронний ланцюг постачань, у якому споживач може управляти персоналом свого постачальника, формуючи замовлення на виробництво і навіть конфігурацію продукту. Це означає, що для реалізації продукції достатньо використовувати спрощену модель – “Т – Г”.

Отже, поняття “E-Commerce” як економічна категорія відображає діяльність з реалізації продукції (послуг) на основі використання можливостей Інтернету за моделлю “Т – Г” та через електронні біржі за допомогою електронних грошей і за допомогою глобальних електронних магазинів у ситуації, близькій до досконалої конкуренції. Таке тлумачення звільняє поняття E-Commerce від буденщини а відтак інфляції, та вимагає наукового підходу до реорганізації (точніше було б, сказати – до реформування) всієї економічної системи. Йдеться про ширше використання її можливостей, розвиток бізнесу на електронних засадах. Ось чому маємо парадокс, коли більшість підприємств в усьому світі вже пев-

ною мірою користується E-Commerce, але наявний обсяг електронних трансакцій залишається ще порівняно малим.

Нині вже можна стверджувати, що E-Commerce здатна відігравати значно більшу роль при здійсненні різноманітних операцій у сфері бізнесу (наприклад, забезпечувати економію витрат), всесвітньому поширенні Інтернету і завдяки цьому сприяти нічим не обмеженому (поза державними кордонами) розширенню простору взаємодії підприємців і споживачів. Реалізація можливостей E-Commerce передбачає негайне розв'язання низки проблем, серед яких першочерговими є: а) створення інфраструктури (головним чином у технічному розумінні), б) забезпечення платіжної безпеки і в) формування законодавства для сфери електронної комерції.

Особливість формування інфраструктури E-Commerce і підтримання її на сучасному рівні полягає в тому, що інноваційні цикли технологічних компонентів комп'ютерних мереж не перевищують одного місяця. Перспективи проглядаються хоча б з того, що нині для отримання через Інтернет 3-секундного відеокліпу при стандартному модемі 56,8 Kbps треба 15 хвилин. Такі нові технології, як ADSL (Asynchronous Digital Subscriber Line), вирішують це завдання при швидкості до 8 Mbps приблизно за 10 секунд [22]. Використання подібних каналів передачі даних з переважанням комплексних характеристик (наприклад, WebTV, Internet-Video) цілком реальне.

Глобальне поширення Інтернету потребує прийняття універсальних стандартів, що роблять реальною комунікацію та обмін інформацією між різними системами (платфор-

мами). Технічно це можливо, тому що науковці вже розробили відповідні системи і рішення. Вони потребують лише інтеграції в Інтернет у процесі його подальшого розвитку. Взагалі, нові технічні засоби і технології, які розробляються для комп'ютерних мереж, повинні забезпечувати стикування з існуючими системами та перспективу їх модернізації. З іншого боку, мови програмування мають гарантувати просте і зрозуміле для машин подання інформації [34]. На порядку денному особливо гостро стоять проблеми розширення мобільної комерції, тобто підключення мобільних терміналів (мобільних телефонів, Webpad, Personal Digital Assistant/PDA) до систем багатоканального розвитку електронного бізнесу шляхом забезпечення їхньої сумісності.

Розширення E-Commerce у просторі відкритих мереж неможливе без створення систем електронної безпеки, тобто без гарантії надійності функціонування системи й забезпечення захисту інформації. Розвиток бізнесу передбачає встановлення ідентичності та достовірності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у транзакціях (принцип автентичності), здійснення операцій певно і вірогідно (принцип кодування), покладання на укладену угоду (принцип безвідкликання). Побоювання щодо безпеки є найчастіше причиною того, що користувачі Інтернету зволікають і вагаються здійснювати через нього платежі, незважаючи на наявність таких систем кодування інформації, як Secure Electronic Transaction (SET) і Secure Socket Layer (SSL). Поки що саме з цих причин розвиток електронних платіжних процесів (наприклад, E-Cash) не знаходить широкого виз-

нання як у оферентів, так і в користувачів Інтернету [28]. Популярність деяких електронних систем оплати (на кшталт кредитних карток) пояснюється тим, що для їхніх власників користь переважає ймовірні втрати. До того ж, протягом останнього часу виникли нові платіжні форми, що роблять можливою оплату транзакцій у Інтернеті за допомогою Handy (наприклад, "paybox") і відрізняються підвищеною безпекою перерахунків.

Розвиток цифрових систем комерційної діяльності зачіпає різні сфери права, особливо авторське, законодавство про товарні знаки, право на укладання угод, податкове і карне право [23]. За останні роки ситуація з юридичним забезпеченням у західних країнах істотно поліпшилася, чого не скажеш про Україну. Уряд орієнтує законодавців головним чином на створення правових рамок контролю за інформацією, чого зовсім недостатньо. Очевидно, що для розвитку E-Commerce необхідна інтеграція міжнародних інституцій, спрямована на розв'язання актуальних проблем сьогодення. Для цього потрібна сенсифікація численних авторів законодавчого процесу: Верховної Ради, уряду, підприємств, лідерів громадської думки і споживачів, а також узгодження акцій щодо юридичної інтерпретації E-Commerce. При цьому мають бути вирішені завдання, що забезпечують досягнення певних переваг вітчизняних підприємств у конкуренції з американськими та європейськими. Йдеться про створення юридичних умов задля прискореного розвитку електронної комерції в Україні.

Інтерес до електронної комерції зумовлений насамперед потенціалом

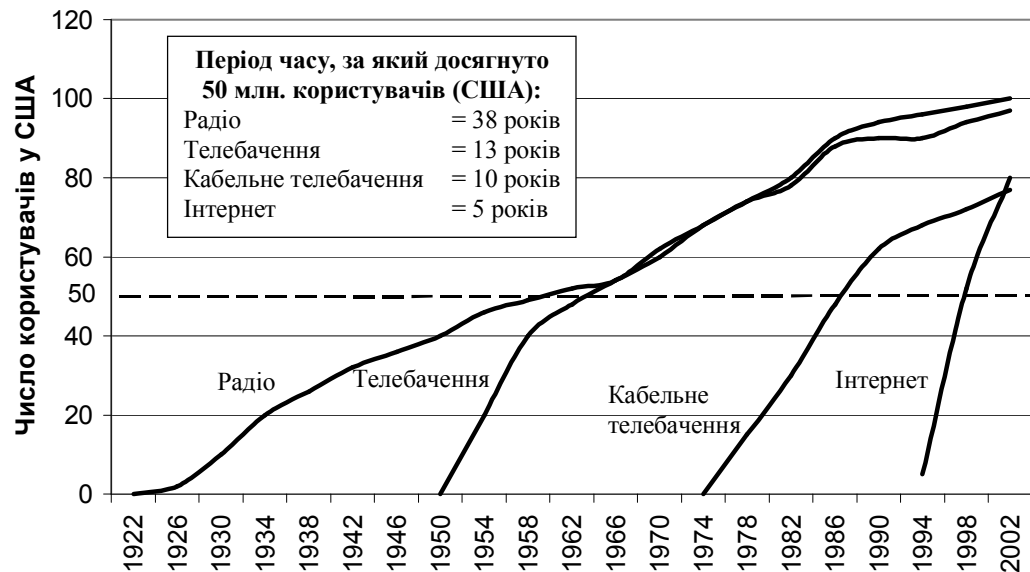

Рис. 1

Інформаційні технології: період часу, за який досягнуто 50 млн. користувачів у США

світового ринку, який настирно про-пагують дослідницькі підприємства з маркетингу. Реально, за даними OECD, біля 80% загального обігу операцій у сфері E-Commerce припадає на США, і цей показник найближчим часом не зміниться [32]. Водночас передбачається великі зміни у тенденціях і потенціалі розвитку E-Commerce, глобальні обсяги якої не піддається оцінці. Інтернет і пов'язані з ним інформаційні комп'ютерні технології зростають удвічі швидше, ніж економіка в цілому і, як свідчать дослідження міністерства економіки США [38], швидше за будь-який інший вид технологій (рис. 1).

Глобальною тенденцією є також те, що кількість підприємств і державних інституцій, які використовують світову комп'ютерну мережу для свого бізнесу, зростає неначе вибух, тобто відповідно до підвищення кількості користувачів Інтернету. Безперечним лідером у цьому процесі залишаються

США. Хоч у 2000 р. вже 70% великих європейських підприємств використовували E-Commerce, досягнення Європи продовжують оцінюватися набагато скромніше, ніж США.

Зрозуміло, що проблема потенціалу ринку E-Commerce має глобальне значення. Тому не дивно, що дослідники всіх країн намагаються знайти її адекватне рішення. Однак якогось більш-менш загально визнаного результату ще не отримано. Навіть такі всесвітньо відомі підприємства з досліджень ринку і консалтингу, як Datamonitor, Forrester Research або Jupiter Communications, подають оцінки, що дуже різяться між собою. І це мало дивує, адже експертиза переважно базується на прогнозі зростання перспектив використання Інтернету, що не може бути достатнім критерієм його комерціалізації.

У 1996 р. інститути з досліджень ринку виходили з обсягу E-Commerce, який прогнозували для США на 2001

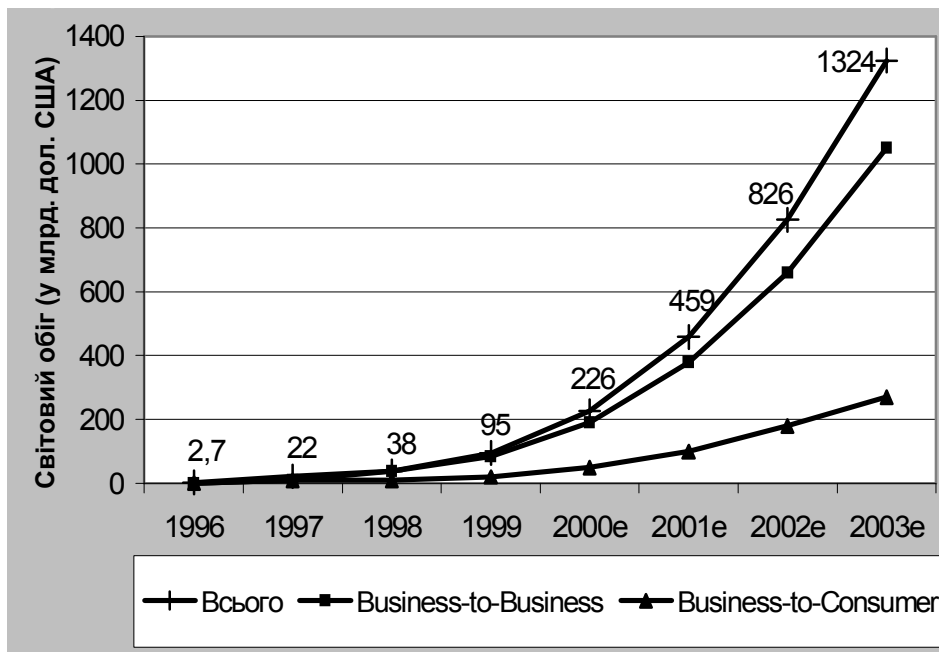

Рис. 2
Всесвітній обіг через Інтернет

р. у розмірі \$ 3,2 млрд. (Frost & Sullivan), а для Європи – \$ 1,1 млрд. (Datamonitor). Ці прогнози виявилися нереальними і потребували перегляду. Все ж, незважаючи на різнобій у передбаченнях і природний у таких випадках скептицизм щодо певних показників, загальна тенденція не викликає сумніву. Вона полягає в тому, що у США та Європі треба очікувати прискорення темпів розповсюдження E-Commerce. При цьому у світовому масштабі зростатиме переважно електронна комерція у сфері Business-to-Business. Щодо сфери Business-to-Customer, то їхнє збільшення оцінюється в межах 10% до 2003 р. (рис. 2).

Припускають також, що у майбутньому більша частина E-Commerce все ще припадатиме на США. Частка Європи становитиме біля 20% світового обсягу. Серед європейських країн найбільшою активністю в E-

Commerce відрізнятимуться Німеччина, Велика Британія і Франція. У числі лідерів буде також Росія (табл. 2).

У розвитку E-Commerce Україна посідає останні позиції. За станом на 2000 р. наша країна мала лише 0,2 млн. користувачів Інтернету. Це найнижчий показник у Європі, після Білорусі. Для уявлення нашого відставання можна навести показники країн-лідерів – Великої Британії, яка має 19,47 млн. користувачів, Німеччини – 18 млн. і Росії – 9,2 млн. У Росії 6,3% населення є користувачами Інтернету, у тоді як в Україні – лише 0,41%. Причини відставання України можна пояснити тільки прорахунками в економічній політиці. Адже стартові умови вона мала приблизно однакові з Росією. Тому нині потрібна швидка зміна пріоритетів у структурній політиці і стимулювання прискореного розвитку Інтернету.

Таблиця 2
Потенціал бізнесу окремих країн
у порівнянні із США
(Індекс США = 100)

країни	оцінки
США	100
Німеччина	44
Велика Британія	36
Франція	27
Італія	24
Нідерланди	20
Російська Федерація	19
Швеція	19
Іспанія	15
Швейцарія	14

Для входження українського бізнесу у систему E-Commerce нині достатньо науково-технічних підстав. Українські вчені мають досягнення світового рівня у сфері оптимізації, математичного моделювання і системного аналізу, що є важливою умовою досягнення успіхів у побудові складних інформаційних систем. В інститутах відділення інформатики НАН України одержані фундаментальні результати світового рівня з теорії побудови нових інтелектуальних інформаційних технологій і складних систем, розробці принципів розумної поведінки кібернетичних пристроїв, теорії створення надскладних людино-машинних комплексів.

Імовірно, що розвитку системи електронної комерції й, щонайперше, інформаційного суспільства взагалі, сприятимуть також дослідження українських науковців, які спеціалізуються на проблематиці інформатики та комунікацій для сфери економіки. Варто окремо виділити розробки комплексної технології економічної безпеки (система “Еко-

безпека”); модельну систему “Бюджет України”; комплексну автоматизовану систему підтримки і супроводу інвестиційного процесу та управління діяльністю державної інвестиційної установи; теорію процедур розпізнавання; програмовий інструментарій загального призначення, за допомогою якого можна у десятки разів прискорити розробку важливих інформаційних технологій [14, с. 12].

Отже, науково-технічний потенціал розвитку інформаційних технологій у нашій країні набирає обертів. Це дає підстави сподіватися на успіх у конкуренції на ринку інформаційних технологій і в електронному бізнесі. Але успіх не прийде автоматично. Потрібна цілеспрямована державна політика. При цьому треба виходити з положень Окінавської хартії Глобального інформаційного середовища, згідно з якою ті країни, які є неспроможними до швидкого впровадження інновацій у сфері інформаційних технологій, не матимуть можливості бути повноцінними учасниками інформаційного суспільства та глобальної цифрової економіки.

1. Андрійчук В. На півдорозі до СОТ / Політика і час. 1999. – №6. – С. 17. – С. 16–23.

2. Антипина О.Н. Загадка “новой экономики знаний” (“парадокс Салоу”) // Вест. Моск. ун-та. Сер. 6. Экономика. – 2000. – № 6. – С. 3–18.

3. Бекон Ф. Опыты или наставления нравственные и политические. // Сочинения в двух томах. Т. 2. Сост.,общая ред. и вст. статья А.Л. Субботина. – М.: Мысль, 1972. – 582 с.

4. Будзан Б. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. – Київ: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 349 с.

5. Геєць В. Підсумки 2001 року будуть набагато скромнішими // Економіст. – 2001. – №1. – С. 16–18.

6. *Діксін К.* Чи стане інформація знаннями? // Deutschland. – 2001. – №1. – С. 45.
7. Євробюлетень. – 2001. – Січень. – С. 4.
- 7а. За чистоту конкурентних рядів // Євробюлетень. – 2001. – Жовтень. – С. 4–6.
8. Знання на службі розвитку. Отчёт о мировом развитии, 1998/1999. – М., 1999.
9. *Ивженко Т.* “Донецкий клан” уверенно входит во власть // Свобода. – 2001. – №32 (66).
10. *Кайзер К.* Про те, як Інтернет змінює світову політику // Deutschland. – 2001. – №3. – С. 40–46.
11. Коммерсантъ. – 2001. – 14 февраля.
12. Комп&ньоН. – 2000. – №24 (176).
13. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – С. 380–382.
14. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – С. 796.
15. *Петренко А.* Віртуальні університети і лабораторії (інформаційні технології в освіті) // Вища освіта України. – 2002. – №1. – С. 21–25.
16. *Салліван Д.Д.* Успіх у глобальній економіці // Економічні реформи сьогодні. – 2000. – № 34. – С. 22.
17. *Сергиенко И.* Компьютерные технологии – путь к информационному обществу // Зеркало недели. – 2001. – 22 декабря. – С. 12.
18. *Сидоров А.* Экономические аспекты информационных технологий // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – №1. – С. 86–92.
- 18а. *Стельмащук Н.* Від бійок до аргументів переходять антиглобалісти у суперечці з великим капіталом // Дзеркало тижня. – 2002. – № 14.
19. Українсько-європейський консультативний центр (UEPLAC). Регіональна політика: європейський досвід та українські перспективи // Інформаційний бюлетень центру. – Випуск 17. – 2001. – Липень.
- 19а. *Ферхофштадт Гі.* Відкритий лист прем'єр-міністра Бельгії, чинного президента Ради ЄС Гі Ферхофштадта до антиглобалістів // Євробюлетень. – 2000. – Жовтень. – С. 4–5.
20. *Штерп Н.* Світ знання // Deutschland. – 2001. – №1. – С. 40–45.
21. Як перетворити СОТ на ігрове поле для всіх // Економічні реформи сьогодні. – 2000. – № 34.
22. Експерт. – 2000. – 23 октября.
23. *Albers S., Petrs K.* Die Wertschöpfungskette des Handels im Zeitalter des Electronic Commerce. In: Marketing, ZFP. 1997, Heft 2. – S. 71.
24. *Bell D.* The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. – N. Y., 1973.
25. Business week. – 2000. – 31 jr.
26. European Commission (1997): A European Initiative in Electronic Commerce, Online AVL: URL: [http://www.ispo.cec.be/ecommerce/\(August1998\)](http://www.ispo.cec.be/ecommerce/(August1998)).
27. Federal Communications Commission (FCC) (1997): Annual Assessment of the Status of Competition in the Market for the Delivery of Video Programming? CS Docket Nr. 96–496, January 2, 1997, S. 58–59, Online AVL: <http://www.fcc.gov/Bureaus/Cable/Reports/fcc97423.html> (Stand: Januar 1999).
28. *Gesmann-Nuissl, D.* (2000): Rechtliche Aspekte des Electronic Commerce, in: Bliemele, F./ Fassott, G./Theobald, A (Hrsg.) (2000): Electronic Commerce: Herausforderungen – Anwendungen – Perspektiven, 3., überarb. und erw. auf. – Wiesbaden, 2000. – S. 63ff.;
29. *Gibbons M.* Nowe imperatywy polityki naukowej w Europie Srodkowej I Wschodniej. (w:) A. Kuklinski (red.), Nauka – technologia – gospodarka, KBN. – Warszawa, 1995.
30. *Gordon R.J.* Monetary Policy in the Age of Information Technology: Computers and Solow Paradox. <http://faculty-web.at.nwu.edu/economics/gordon>.
31. *Kelly K.* New Rules for the New Economy. – New York, 1998.
32. *Klodt H.* Die Neue Ökonomie. Aufbruch und Umbruch. - Die Weltwirtschaft. – 2001. – Heft 1.
33. *Kraus, B/Thome, R.* (2000): Zahlungssysteme im Internet, in: Thome, R/Schinzer, H. (Hrsg.) (2000): Electronic Commerce: Anwendungsbereiche und Potentiale der digitalen Geschäftsabwicklung, 2, völlig überarb. und erw. Aufl. – München, 2000. – S. 125ff;
34. KPMG (Hrsg.) (1997): Electronic Commerce – Status Quo und Perspektiven. – Berlin, 1997.
35. OECD. A New Economy? The Changing Role of Innovation and Information Technology in Growth. – Paris, 2000.
36. OECD (1997a): Electronic Commerce:

Opportunities and Challenges for Governments. – Paris, 1997.

37. OECD (1998): The Economic and Social Impacts of Electronic Commerce: Preliminary Findings and Research Agenda, Online AVL: URL: http://www.oecd.org/subject/e_commerce/summary.htm (Stand 05.10.1998).

38. OECD. Technology and Economy. The Key Relationship. – Paris, 1992.

39. *Ollmert, C.* (200): Extensible Markup Language, in: Thome, R./Schinzer, H. (Hrsg.) (2000): Electronic Commerce: Anwendungsbereiche und Potentiale der digitalen Geschäftsabwicklung, 2, völlig überarb. und erw. Aufl. – München, 2000. – S. 209ff.

40. *Rebstock, M.* (1998). Electronic Commerce, in: Die Betriebswirtschaft, 1998, 58. Jg., Nr. 2.

41. *Shapiro, C. and Varian, H.R.* Information Rules. A Strategy Guide to the Network Economy. – Boston, Mass, 1999.

42. *Thome, R.; Schinzer, H.;* (2000):

Anwendungsbereiche und Potentiale, in: Thome, R.; Schinzer, H. (Hrsg.) (2000): Electronic Commerce: Anwendungsbereiche und Potentiale der digitalen Geschäftsabwicklung, 2., überarb. und erw. Aufl. – München, 2000.

43. U. S. Department of Commerce (1998): The Emerging Digital Economy, Secretariat on Electronic Commerce. – Washington, 1998.

44. *Wamser, C.:* (2000): Electronic Commerce – theoretische Grundlagen und praktische Relevanz, in: Wamser, C.: (Hrsg.) (2000): Electronic Commerce: Grundlagen und Perspektiven. – München, 2000.

45. *Wirtz, B.W.* (2000): Electronic Business, Wiesbaden 2000, in: Bliemel, F./Fassott, G./Theobald, A (Hrsg.) (2000): Electronic Commerce: Herausforderungen – Anwendungen – Perspektiven, 3., überarb. und erw. auf. – Wiesbaden, 2000, – S.211.

Надійшла до редакції 7.03.2002.

**ДРУГА НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«ТЕХНОЛОГІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОШУКУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»
(Тернопіль, 27 вересня 2002 року)**

Організатори – Науково-методична рада Академії в особі голови ради, проректора, доктора економічних наук, професора Олексюка О.С., та Інститут експериментальних систем освіти в особі директора, доктора психологічних наук, професора Фурмана А.В.

Мета конференції – виробити алгоритм професійного здійснення інноваційної науково-освітньої діяльності інститутами та кафедрами Академії задля досягнення якісних показників фахової підготовки економістів.

Усі учасники конференції отримують комплект навчально-методичних матеріалів.

ОСНОВНІ ТЕМАТИЧНІ НАПРЯМКИ РОБОТИ СЕКЦІЙ

Секція 1. Теорія і методологія інноваційних систем освіти.

Секція 2. Економіка та управління інноваційними процесами у вищому навчальному закладі.

Секція 3. До концепції освітньої діяльності ТАНГ.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕЗ

До конференції друкуються тези обсягом 2–3 повних сторінки надрукованих через 1,5 інтервали 14 кеглем в текстовому редакторі Word версії 6.0 і вищих, що подаються до 30 серпня 2002 року на аркуші паперу А4 продубльовану у електронній формі на дискеті. Автор несе персональну відповідальність за науковий, літературний і соціальний рівень запропонованого до опублікування матеріалу.